

การวิจัยอนาคต

จุมพล พุฒินทร์

บทความนี้มุ่งหมายที่จะอธิบายมโนทัศน์ (concept) พื้นฐานของการวิจัยอนาคต (Futures Research—FR)

คำว่า การวิจัยอนาคต (Futures Research) นี้ มีคนใช้ในความหมายที่ต่างกันอย่างออกไปมากมายพอสมควร บางคนก็เอาไปใช้อย่างสับสน ปนเปื้อนกับคำอื่น ๆ เช่น คำว่า อนาคตศึกษา (Futures Studies—FS) อนาคตศาสตร์ (Futurology) และอนาคตนิยม (Futurism) เป็นต้น ผู้เขียนจึงขอแนะนำคำเหล่านี้มาพิจารณาก่อน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างคำเหล่านี้

คำว่า Futurism อาจแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “อนาคตนิยม” คำนี้โดยทั่วไป มักจะหมายถึงแนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับทางเลือกอนาคตต่าง ๆ (Alternative Futures) ของกลุ่มประชากรหรือกลุ่มสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มีลักษณะที่เป็นลัทธิปรัชญาสาขาหนึ่ง

ทำนองเดียวกับ Idealism Realism และปรัชญาสาขาอื่น ๆ เพียงแต่ว่าแนวความคิดนั้นเป็นแนวความคิดที่เพิ่งเกิดใหม่และแพร่หลายเมื่อไม่นานมานี้เอง อนาคตนิยมเชื่อว่า อนาคตเป็นเรื่องที่สามารถจะศึกษาได้อย่างเป็นระบบ การคิดเกี่ยวกับอนาคตของมนุษย์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้สร้างอนาคต มนุษย์จึงต้องคิด เลือกร่างอนาคตที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องคิดและหาทางป้องกันทางเลือกอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ หรือถ้าหากอนาคตที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้น และต้องมีการเตรียมตัวอย่างไรจึงจะเผชิญกับมันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด นอกจากนี้อนาคตนิยมยังเชื่อว่าการคิดถึงทางเลือกต่าง ๆ ในอนาคตช่วยให้มนุษย์มีความพร้อมที่จะเผชิญกับอนาคตและเข้าใจสถานการณ์ของมนุษย์ในปัจจุบันได้ดีขึ้น การเตรียมตัวเผชิญกับอนาคตตามแนวของอนาคตนิยมก็คือ การคิดและสร้างอนาคตเสียตั้งแต่ในปัจจุบัน ดังนั้นนักอนาคตนิยมพุดอยู่เสมอว่า “The Future Is Now” ดังนั้นกระบวนการในการแก้ปัญหาของนักอนาคตนิยมจึงมีลักษณะที่เป็น “proactive” มากกว่า “reactive”

คำถัดไปคือคำว่า “Futurology” คำนี้อาจแปลเป็นภาษาไทยว่า “อนาคตวิทยา” หรือ “อนาคตศาสตร์” คำว่า Futurology นี้ นักอนาคตนิยมบางกลุ่มไม่เอากัใจใช้ เพราะเขาถือว่า

แนวคิดเกี่ยวกับอนาคตเป็นเพียงแนวคิด (perspective) ไม่ใช่ศาสตร์ เพราะยังไม่มีองค์ความรู้ (Body of knowledge) ที่อยู่ในรูปของกฎและ/หรือทฤษฎีเช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ โดยเฉพาะพวกวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย หรือแม้กระทั่งสังคมศาสตร์ เช่น จิตวิทยาและเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเราไม่มีข้อเท็จจริงในอนาคต (Futurefacts) สิ่งที่เราที่มีก็เป็นเพียงข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นถึงและ/หรือการรับรู้ของมนุษย์ในปัจจุบันเกี่ยวกับทางเลือกต่าง ๆ ในอนาคตในช่วงระยะเวลาหนึ่งใด

เนื่องจากการศึกษาและ/หรือการวิจัยอนาคต เน้นไปที่การศึกษาทางเลือกอนาคตต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ (Possible) หรือน่าจะเป็น (Probable) หลายทางไม่ใช่ทางเดียว การทำนายอนาคตของนักอนาคตนิยมจึงไม่มีลักษณะเหมือนการทำนาย (Prediction) ในวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีอำนาจในการทำนายในแง่ของสถิติสูงกว่า การทำนายอนาคตที่นักอนาคตนิยมใช้ การทำนายอนาคต (Futuresforecasting) เปิดโอกาสให้มีความผิดพลาดสูงกว่า ดังนั้นนักอนาคตนิยมจึงนิยมใช้คำว่า Forecast มากกว่า คำว่า Predict นักอนาคตนิยมมักจะพูดติดตลกอยู่เสมอว่า “ทำนายไปเถอะรับรองว่ามีโอกาสผิดสูง” เพราะสิ่งที่เราทำนายไว้มักจะเกิดก่อนระยะเวลาที่เราทำนายอยู่เสมอ เพราะเมื่อ

มนุษย์ยังคิดเกี่ยวกับอนาคตที่พึงประสงค์ที่เป็นไปได้มากเท่าใดเขาก็พยายามที่จะทำให้มันเกิดขึ้นเร็วขึ้น

ในทางตรงข้าม นักอนาคตนิยมบางกลุ่มก็ยอมรับและเต็มใจที่จะใช้คำว่า Futurology

โดยถือว่าสาขาวิชานี้เป็นศาสตร์ เพราะมีคำศัพท์เฉพาะ (Terminology) มีวิธีแสวงหาความรู้ (Mode of Inquiry) และมีองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ที่ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ความรู้ที่ “แข็ง” (Hard Knowledge) ดังเช่นวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ก็ตาม เรื่องนี้เป็นเรื่องของความเห็น ผู้หนึ่งจึงต้องทำหน้าที่ตัดสินใจเอาเองว่าควรจะใช้คำว่า Futurology หรือไม่

อีกคำหนึ่งที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า การวิจัยอนาคตหรือ Futures Research ก็คือคำว่า Futures Studies (FS) คำนี้อาจแปลเป็นภาษาไทยว่า “อนาคตศึกษา” อนาคตศึกษาโดยธรรมชาติทั่วไปแล้วมีจุดมุ่งหมายโดยทั่วไป เช่นเดียวกับการวิจัยอนาคต เพียงแต่ว่าอนาคตศึกษามีลักษณะของการใช้ความคิดที่ฝรั่งเรียกว่า “Intuitive” มากกว่าการวิจัยอนาคต ในขณะที่การวิจัยอนาคตมีการเน้นข้อมูล (Data-oriented) และมีระบบระเบียบและวิธีการศึกษาที่รัดกุมและเป็นแบบแผนมากกว่า ตัวอย่างเช่น การคิด (วิเคราะห์-สังเคราะห์)

จากข้อมูลเดิมที่มีอยู่ โดยไม่มีการจัดระบบระเบียบข้อมูล หรือหาข้อมูลใหม่ จัดเป็นอนาคตศึกษา (Futures Studies) ส่วนการออกแบบการวิจัยการใช้เทคนิคการวิจัยเพื่อเก็บข้อมูล หรือสร้างข้อความรู้ใหม่เกี่ยวกับอนาคต จัดเป็นการวิจัยอนาคต (Futures Research)

ในตอนนั้นจึงพอสรุปได้ว่า การวิจัยอนาคตมีลักษณะเด่นที่แตกต่างออกไปจากคำอื่น ๆ ตรงที่การวิจัยอนาคตเน้นข้อมูลและมีระบบระเบียบวิธีวิจัยมากกว่า จึงอาจให้คำจำกัดความอย่างกว้าง ๆ ได้ว่าการวิจัยอนาคตหมายถึงวิธีศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับทางเลือกอนาคตต่าง ๆ ที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากร หรือกลุ่มสังคมใดกลุ่มหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะ

1) บรรยายอนาคตรูปแบบต่าง ๆ (Alternative Futures) ที่จะเป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากรที่ศึกษา

2) ประเมินสถานภาพในปัจจุบันเกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่เรามีอยู่เกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้แต่ละทาง

3) บ่งชี้ผลกระทบและผลต่อเนื่องที่เป็นไปได้ต่าง ๆ ของแต่ละอนาคต

4) ให้สัญญาณเตือนภัยล่วงหน้าเกี่ยวกับอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้

5) เข้าใจเบื้องหลังของกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ¹

1) สรุปรจาก Robert B. Texter, A Handbook on Ethnographic Futures Research 3rd Edition : Version A, Standford University, 1980., P.7.